

О. З. Гудзенко, кандидат соціологічних наук, доцент;
Д. М. Новикова

РЕТРИТИЗМ ЯК ТЕНДЕНЦІЯ ДО ВІДТВОРЕННЯ АНТИКОНСЮМЕРИСТСЬКИХ ПРАКТИК

Стаття присвячена розгляду тенденції ретритизму як основного прояву поширення антиконсюмеристських практик. Актуальні реалії трактуються нами як суспільство споживання, в основі ідеології якого лежить процес маніпуляції свідомістю мас. Утома індивідів від споживчих цінностей призводить до розвитку ретритизму. У рамках даної статті нами було розглянуто основні різновиди практик антиконсюмеризму: «добровільна простота» як відмова від матеріалістичних цінностей; дауншифтинг як відхід від сфери масового споживання; фругалізм як спосіб життя, заснований на стриманості в споживанні; фриганізм як стиль життя, який заперечує культ споживацтва, прагнення внести в процес споживання принцип справедливості і свідомості.

Ключові слова: консюмеризм, ретритизм, антиконсюмеризм, фриганізм, фругалізм, дауншифтинг.

Актуальність проблеми. В актуальних соціокультурних умовах процес споживання трансформується у превалюючу сферу життя індивідів. У процесі розширення дозвілєвих практик, постійного збільшення доступних товарів та послуг, плюралізації життєвого стилю сучасний споживач стає жертвою всіх можливих факторів впливу. Ідеологія консюмеризму, що пропагується ЗМІ, нав'язує сучасному споживачу абсолютно непотрібні товари у величезній кількості. Саме дана ідеологія становить основу системи соціального контролю в суспільстві споживання і вражень. Її імпліцитні механізми, м'які, латентні, приховані, більш того, непомітні для самого індивіда, упроваджують необхідну суб'єктам соціального контролю модель споживацької поведінки.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Розгляд даної проблематики почався ще в XIX ст. У західній літературі до поняття споживчої культури близькі такі поняття: споживчий стиль життя (М. Фезерстоун); культурне споживання, суспільство споживання (Ж. Бодрійяр); культурні технології, глобальний консюмеризм (П. Стірнс); індустрія культури (Т. Адорно); панівна культура (С. Жижек); культура споживання (Ф. Фукуяма). Власне концепт ретритизму був застосований Р. Мертоном у рамках його концепції аномії як однієї з п'яти ідеально-типових реакцій індивіда на аномію. Серед сучасних

російських соціологів, що займаються проблемами споживання, можна виокремити Я. Рошину, О. Гофмана, М. Красильникову, В. Ільїна, В. Ніколаєва, А. Овсянникова, М. Римашевського, В. Афанасьєва, С. Краснова, Л. Бізова, В. Теріна, В. Автономова, І. Альошину, А. Анікіна, В. Ануріна, В. Верховіну, Ю. Веселова, О. Єгоршина, Н. Наумову, М. Рижкову, Л. Ростовцева. Також проблеми споживання знайшли відображення в роботах сучасних українських соціологів Е. Донченко, Ю. Пачковського, Л. Сорокіної, В. Пилипенко, С. Скібінського, В. Резника, І. Набруско, Я. Зоськи, В. Тарасенко, М. Шульги, Б. Новікової, Г. Тульчинського, С. Вакуленко, Н. Зінченко.

Проте аналіз спеціальної літератури, присвяченої проблематиці суспільства споживання, свідчить, що антиконсьюмеристський рух практично не потрапляє у фокус дослідницького інтересу. Разом із тим антиконсьюмеризм, по-перше, є невід'ємною складовою феноменології суспільства споживання, по-друге, має тенденцію до якісного ускладнення своєї ідеології і розширення протестних практик, підвищення рівня впливу на все суспільство в цілому, по-третє, може розглядатися як надійний індикатор тих чи інших суспільних деформацій.

Мета статті полягає в розгляді тенденцій антиконсьюмеризму як репрезентативного маркера кризового стану суспільства.

Виклад основного матеріалу. Актуальні соціокультурні реалії свідчать, що якщо в рамках традиційного й індустріального суспільств індивід виступав як суб'єкт у соціальних відносинах, то сьогодні мова йде вже про «вільного», лише на перший погляд, активного соціального агента. Слід провести грань між даними поняттями: суб'єкт у нашому розумінні характеризується наявністю свідомості та здатності до дії. Але соціальний агент – це перш за все практик, діяч, який також, як і суб'єкт, підпорядковується системі контролю, однак при цьому впевнений, що діє самостійно. У понятті «соціальний агент» відбиваються соціальний і культурний контроль системи над індивідами і та роль, яку вони прагнуть (свідомо чи несвідомо) відіграти відповідно до очікувань на соціальний статус агента [1].

Таким чином, консьюмеристська ідеологія проникає у свідомість соціального агента, колонізуючи його з метою подальшої культивувації «цінностей» несвободи, відсутності вибору, поглинання бажаннями, поневолення спокусами і відтворення агентом виключно «правильних» тактик, правильних покупок і правильного способу життя [2, с. 352]. Закономірним результатом подібних тенденцій є розвиток альтернативних консьюмеристській ідеології процесів, представлених різними тактиками споживчого ретритизму.

Необхідно відзначити, що сьогодні набуває популярності стиль життя, заснований на «новому аскетизмі і мінімалізмі», суть якого полягає у від-

мові від надмірностей у споживанні. На перше місце ставиться розвиток традиційних способів виробництва – відновлення поношених речей шляхом переробки, перекроювання, пошиття з тканин, знайдених на блошиних ринках, що, по суті, є поверненням до «довговічного» одягу минулих епох [3].

Споживчий ретритизм, або «відхід» від стилю життя, який вважається «нормальним» в суспільстві споживання, набирає своєї популярності в останні роки [4]. По суті, виникнення самообмеження в споживанні – нова тенденція 1990-х рр. На думку А. Яковлевої, поняття «споживчий ретритизм» слід розглядати двояко:

- як процес зміни повсякденного життєвого стилю, мотивованої небажанням відповідати нормам і реалізовувати життєві стратегії, які вважаються «адекватними» в суспільстві споживання;
- як стиль повсякденного життя, альтернативний або девіантний для споживчого товариства.

Для повнішої деконструкції феномену споживчого ретритизму можна використовувати два основних поняття – «добровільна простота» і «дауншифтинг». «Добровільна простота» або «просте життя» – це відмова від матеріалістичних принципів життя. У свою чергу, термін «дауншифтинг» у загальних рисах позначає добровільну довгострокову зміну стилю повсякденного життя, пов'язану з істотним зниженням доходів і споживання. Виявляється у зміні життєвих пріоритетів, зміні трудової зайнятості, відмові від деяких звичок (у першу чергу у сфері споживання), соціально-географічної мобільності тощо. Нас цікавить виключно дефініція даного терміна як посилення особистого контролю за своїм повсякденним життям за рахунок скорочення практик споживання. Таким чином, сам процес впливу і маніпуляції життєвим проектом відсутній. У деяких найбільш розвинених формах дауншифтинг є демонстративною відмовою від споживчих товарів і послуг, що вважаються марною розкішшю [5].

Останнім часом дауншифтинг почав поширюватися і на пострадянському, зокрема на українському, просторі. Згідно з дослідженням дауншифтерів у березні 2012 р., результати якого опубліковані Н. Заріцькою, у житті українських дауншифтерів споживання представлено на рівні соціокультурних характеристик їх стилю життя: основне споживання направлено на продукти харчування, які неможливо виробляти самим [6, с. 64].

Поширеною антиконсьюмеристською практикою також є фругалізм – традиційний спосіб життя, заснований на системі цінностей, де стриманість у споживанні приводить до досягнення більш економного і раціонального використання благ (наприклад, збільшення терміну їх служби) [7, с. 96].

У суспільстві споживання система соціального контролю провокує постійне споживання, маніпулюючи вибором індивідів та змушуючи спожи-

вати більше, як наслідок, ринок підкорює собі споживача. Зростає рівень життя більшості людей, але це відбувається їм же на шкоду (не кажучи про інших людей, оскільки різниця між становищем багатих і бідних лише збільшується) – споживання займає головне місце в їх житті, перетворюється в основну цінність. Саме проти цього виступає фриганізм (опозиція консюмеризму) – антиконсюмеристський рух, що зародився ще в середині 1990-х у США. Його учасники прагнуть уникати сучасної гонки за товарами, добуваючи собі продукти і речі безкоштовно. Фриганізм передбачає наявність альтернативних варіантів, серед них: «dumpster diving» – розбір звалищ, «plate scraping» – «підчищення» тарілок, вирощування продуктів на городі, злодійство у великих магазинах, розкрадання на роботі, обмін речами, безкоштовні ринки.

Фриганізм як тактика в суспільстві споживання являє собою реакцію на марнотратство. Культ їжі та власне перманентно культивоване бажання споживати лімітує можливість вибіркової в сприйнятті нав'язаної інформації. На противагу фригани обмежують свою участь у традиційному економічному житті та прагнуть до мінімізації споживаних ресурсів [8].

Таким чином, фриганізм – це стиль життя, який заперечує культ споживацтва і грошові відносини. Фригани, хоча вони і не безробітні, просто не бачать сенсу у витрачанні грошей на те, що можна отримати абсолютно задарма. Деякі соціологи висловлюються критично з приводу відомої акції: «Фриганізм – це “не та течія, яка здатна розростися”. Це новий, модний серед молоді, західний зразок боротьби із суспільством споживання, що залишається маргінальним у наші дні» [9].

Крім індивідуальних практик втечі від суспільства споживання, антиконсюмеризм також знаходить своє вираження в колективних діях: демонстраціях, мітингах проти споживання. Наприклад, з ініціативи канадського журналу в США і Канаді проходить День Без Покупок – це день протесту проти консюмеризму. Борці з ідеологією споживання проводять демонстрації та організовують пікети, закликаючи співгромадян відмовитися від походу в магазин хоча б на один день [10].

Висновки. Таким чином, розглянувши ретритизм як тенденцію до відтворення антиконсюмеристських практик, слід зробити висновок, що основною причиною виникнення даного феномену є всепоглинаючий тиск і відсутність свободи вибору в об'єкта соціального контролю в системі відносин «інституційні еліти – ЗМІ – суспільство».

Можна з упевненістю заявити, що відповіддю на трансформацію існуючої системи управління масами стає альтернативний стиль життя, виражений антиконсюмеристськими течіями і практиками, – ретритизм.

Крім розглянутих нами течій виникають різні напрями – опозиція консюмеризму як ідеології надспоживання. Поява і поширення антиконсюмеристських практик є якісним свідченням того, що система латентного соціального контролю не просто існує, а й породжує опонентів своєму порядку.

Якісна різноманітність і кількісне зростання антиспоживацького протесту можна інтерпретувати як соціальну реакцію самозахисту від деструктивного впливу споживчих дисфункцій. Хоча свідоме споживання суттєво знижує ризики маніпуляції, вибір, а також зменшує ймовірність виникнення бажання «бажати ще». Проте в процесі відтворення антиконсюмеристських практик індивіди все ж не втрачають ролі споживачів, хоча й суттєво трансформують форму самого процесу. Система соціального контролю суспільства споживання з успіхом інтерналізує подібні практики спротиву та відтворює їх задля власної користі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Цыганков П. А. Политическая социология международных отношений [Електронний ресурс] / П. А. Цыганков. – Режим доступу: http://society.polbu.ru/tsygankov_sociology/ch29_i.html.
2. Політологічний енциклопедичний словник / уклад.: [Л. М. Герасіна, В. Л. Погрібна та ін.] ; за ред. М. П. Требіна. – Х. : Право, 2015. – 816 с.
3. Васильева Ж. В. Влияние процессов глобализации на fashion-индустрию [Електронний ресурс] / Ж. В. Васильева // Культурол. журнал. – 2013/2. – № 12. – С. 1–12. – Режим доступу: http://www.cr-journal.ru/rus/journals/216.html&j_id=15.
4. Яковлева А. А. Потребительский ретретизм: альтернативный стиль жизни в обществе потребления / А. А. Яковлева // Журн. социологии и социал. антропологии. – 2011. – № 5. – С. 193–201.
5. Понукалина О. В. Труд и свободное время в дискурсе потребительских практик / О. В. Понукалина // Журн. социологии и социал. антропологии. – 2011. – № 5. – С. 210–218.
6. Заріцька Н. Ю. Дауншифтинг: український варіант / Н. Ю. Заріцька // Актуальні проблеми соціології, психології, педагогіки : зб. наук. пр. Київ. нац. ун-ту ім. Т. Шевченка / відп. ред. В. І. Судаков [та ін.]. – К. : Логос, 2012. – Вип. 15. – С. 59–66.
7. Овруцкий А. В. Морфология антиконсюмеристских движений: источники, направления, практики / А. В. Овруцкий // Журн. социологии и социал. антропологии. – 2011. – Т. XIV, № 5 (58). – С. 89–98.
8. Гусева С. В. Консюмеристский дискурс как интеракционная модель социальной коммуникации (к определению понятия) / С. В. Гусева // Журн. социологии и социал. антропологии. – 2011. – Т. XIV, № 5. – С. 313–320.

9. Ногами к эпицентру. Просто если что – надо ложиться ногами к эпицентру [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://3-2-1-nolb.livejournal.com/7360.html>.
10. Как ведут себя покупатели в разных странах мира [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.adme.ru/research/kak-vedut-sebya-pokupateli-v-raznyh-stranah-mira-87946/>.

РЕТРИТИЗМ КАК ТЕНДЕНЦИЯ ВОСПРОИЗВОДСТВА АНТИКОНСЬЮМЕРИСТСКИХ ПРАКТИК

Гудзенко О. З., Новикова Д. Н.

Статья посвящена тенденции ретритизма как основного проявления распространения антиконсьюмеристских практик. Актуальные реалии трактуются нами в качестве общества потребления, в основе идеологии которого лежит процесс манипуляции сознанием масс. Усталость индивидов от потребительских ценностей приводит к развитию ретритизма. В рамках данной статьи нами были рассмотрены основные разновидности практик антиконсьюмеризма: «добровольная простота» как отказ от материалистических ценностей; даунишфтинг как уход от сферы массового потребления; фругализм как образ жизни, основанный на сдержанности в потреблении; фриганизм как стиль жизни, отрицающий культ потребления, стремление внести в процесс потребления принцип справедливости и сознательности.

Ключевые слова: консьюмеризм, ретритизм, антиконсьюмеризм, фриганизм, фругализм, даунишфтинг.

RETRYTYZM HOW TO PLAY TREND ANTIKONSYUMERYSTSKYH PRACTICES

Gudzenko O. Z., Novikova D. N.

This article is devoted to the trend of retritizm as the main manifestation of the anti-consumer practices. Actual realities are treated by us as a consumer society, based on the ideology which is the process of manipulation of consciousness of the masses. Individuals are tired of consumer values, that leads to the development of the retritizm. In this article we have examined the main types of anticonsumer practices: «voluntary simplicity» as a rejection of materialistic values; downshifting as a departure from the scope of mass consumption; frugalizm as a way of life based on moderation in consumption; freeganizm as a lifestyle, which denies the cult of consumerism, the desire to make to the principle of equity and consumer awareness.

It is shown that a variety of qualitative and quantitative growth anticonsumer protest can be interpreted as a social reaction to protect themselves from the destructive influence consumer dysfunction. Although conscious consumption significantly reduces the risk of manipulation, choice, and reduces the likelihood of a desire to «much more». However,

during playback anticonsumer practices of individuals still do not lose the role of consumers, while significantly transform the shape of the process. The social control of public consumption internalization of successfully resist such practices and plays them for their own benefit.

Revealed that the consumer society of social control system provokes constant consumption by manipulating the selection and blending of individuals consume more, as a result, the market wins a user. Increasing living standards of most people, but it is also to the detriment of them (not to mention other people, the difference between rich and poor situation only increases) – consumption takes center stage in their life, becomes a basic value. It is against this stands friganizm (opposition consumerism) as anticonsumer movement. Friganizm as a lifestyle that rejects the cult of consumerism and monetary relations.

Key words: consumerism, retritizm, antikonsumerizm, friganizm, frugalizm, daunshifting.

